

Transskription af:

Obscuritas

2:3. Dødedansen på Falster: Da Pesten kommer i 1350, danser Døden af sted med enhver

Vært og tilrettelægger: Louise Lindblad

Medvirkende: Martin Wangsgaard Jürgensen, Danmarks Kirker, Nationalmuseet og Poul Grinder-Hansen, fortæller

Redaktør: Rikke Caroline Carlsen

Fortæller: Marie tager sin søn Peder i hånden og maser sig ind i menneskemængden. Dunsten er tung af uvaskede kroppe og efterladenskaber, der er smidt i rendestenen. I det smalle stræde er der endnu engang sat boder op med tøj, sko og hatte, som sælges til få penge. Peders mor rækker ud efter en rød kjole i det fineste vævede stof. Hun har godt hørt, at man kan blive smittet ved at røre ved tøj eller ting, som har tilhørt et pestoffer. Men det er jo ikke sikkert, at det passer. Peder kigger op på sin mor. "Jeg kan godt lide den kjole, du har i forvejen, mor", siger han bekymret til hende. Marie kigger bare på sin søn, mens hun giver manden, der står i boden, et par mønter og tager kjolen med sig. Det er ikke mange uger siden, pesten fandt sin vej ind bag murene til middelalderbyen, hvor Peder og Marie bor. En vind, der kommer fra syd, rammer Peders ansigt. Drengen har hørt, at de varme vinde fører ond luft med sig, at den giftige luft kan trænge ind i kroppen. Så mens hans mor trækker ham af sted i armen, holder han vejret.

Louise Lindblad: Du lytter til Obscuritas. Døden er en del af livet og har altid været det. Men på tidspunkter i Danmarkshistorien har døden været decideret allestedsnærværende. Da den sorte død kom til Danmark i 1350 og udryddede en tredjedel af Europas befolkning, blev børn og voksne dagligt mindet om, at døden kunne byde alle og enhver op til dans. Historien om Peder og hans mor, Marie, er fiktiv, men den er baseret på, hvad vi ved om dengang i senmiddelalderen, hvor pesten kom, og hvor et helt særligt religiøst motiv blev udbredt. Dødedansen. I hele Europa kunne man se lange kædedanse, hvor døden dansede af sted med borgere fra alle lag af samfundet.

Louise Lindblad: Du har været her før?

Martin Vangsgaard Jürgesen: Det har jeg. Det er noget tid siden, men...

Louise Lindblad: Martin Vangsgaard Jürgensen fra Danmarks Kirker og jeg står foran den bedst bevarede danske dødedans, som pryder vestvæggen i Nørre Alslev Kirke på Falster. Og det er lige her i kirkerummet, at fortællingen om Peder og Marie begynder.

Martin Vangsgaard Jürgesen: Kirkeklokken har ringet, som den også gør i dag. Men udover det, så har rummet jo... Det er blevet meget lysere i dag. De vinduer vi kigger på er jo for så vidt moderne. Det er jo sådan sene 1800-tals vinduer. Rummet har været mørkere, og udover lysforholdene, så har hele rummet formentlig været smykket af kalkmalerier. I dag er det noget reduceret, hvad vi har. Vi har noget hernede i vestkappen, eller det vestligste fag, med kapperne og noget på vestmuren også oppe i koret. Men hele kirken har jo stået med kalkmalerier, og ud over det, så har folk jo stået, gået rundt i kirkerummet herinde, og, hvad kan man sige, oplevet messen på en helt anden måde, end det vi gør i den lutherske gudstjeneste.

Louise Lindblad: Har der været noget musik?

Martin Vangsgaard Jürgesen: Der har ikke været orgelmusik i den forstand, men afhængigt af lokale forhold, så kan der have været et kor. Der kan været en messedreng, der havde sunget, en degn, der kunne have sunget, præsten har muligvis også kunne synge. Så sang har der formentlig været i en eller anden udstrækning. Den kan have været mere eller mindre udbygget, men det er nok den musik, man skal forestille sig, der har været her.

Louise Lindblad: Så Maria og Peder har har stået her i kirken, og hvis de kiggede sig omkring... Kigget op i loftet, som vi gør lige nu, og på væggene, hvad har de så kunne se?

Martin Vangsgaard Jürgensen: Det første de har kunne se, når de kommer ind gennem døren, kirkedøren, det har været i øst, hvor man over korbuen ser en stor udmaling af Kristus som verdens dommer. Han sidder på regnbuen med fødderne på jordkloden og ud af hans mund der udgår dommens og retfærdighedens sværd. De to klinger, der så at sige skiller menneskeheden. Dem, der skal dømmes, dem, der skal i helvede, og dem, der skal i himlen. Påmindelsen her er, at jorden skal gå under. Det er jo det, vi ser. Det er jordens undergang. Det er den sidste dag, den yderste dag. Vi kommer ind og bliver konfronteret med her, som jo handler om det tidspunkt, hvor regnskabet gøres op. Har du været god? Har du været dårlig? Hvor skal du hen? I helvede eller i himlen?

Louise Lindblad: Og hvis vi retter blikket den her vej på kirkens vestvæg, hvad er det så, vi ser?

Martin Vangsgaard Jürgensen: Jamen, der ser vi så et noget yngre motiv, der har det såkaldte Elmelundeværksted malet en dødedans, hvor vi ser den her kædedans af levende og døde, hvor vi starter i nord, hvor vi har en bonde, der med sin fork bliver hevet med af en dødning. Dernæst så

har vi en borger eller en adelsmand. Det kan være svært... En verdslig mand med store snabelsko. Han har også en lille dolk med sig, som bliver taget med. Så har vi en biskop, der bliver hevet med, og dernæst har vi en konge. Og hver enkelt af de her standspersoner, de her repræsentanter for en samfundsgruppe, de bliver som sagt hevet med af en dødninge, der er svøbt i deres ligklæde. En af nøgen, men vi har en, der har sit ligklæde over sig, og den dødning, der hiver biskoppen med, kan vi se der er orme, der går ud af hans øje. Der er et øje, der er væk. Der er en stor orm, der kommer til syne, og kongen bliver også flået med af en dødning, som jo netop taler direkte sammen med motivet, vi snakkede om lige før, nemlig dommens dag, ikke. Så her ser vi en billedeliggørelse af samfundets undergang, og at alle er lige i døden.

Louise Lindblad: Vil du fortælle lidt mere om døddansen som sådan genre og motiv?

Martin Vangsgaard Jürgensen: Altså selve døddansen som en ide, har vi mange kilder til. Den har rod som et litterær motiv, der går langt tilbage i tid, altså ned i 1100-tallet, måske endda lidt ældre. Hvor man så har dansen som metafor før livet og døden eksisterer. Men det er faktisk først i senmiddelalderen, begyndende i 1300-tallet, at motivet for alvor begynder at blive populært, og får den store udbredelse, som vi i dag kender, med den faste genre med den her form. En form vi ser nu her med stænderne, der bliver ført afsted af dødninge, af skeletter eller lig er det jo. Zombier er det jo, hvis man skal beskrive noget. Det er jo kadavere der står. Og der er som genre, som billede, et såkaldt memento mori, altså et husk-på-døden motiv. Der har det rod i senmiddelalderen og formentlig i den fornyede interesse, der opstår for dødsikonografi i kølvandet på pestbølgerne i midten af 1300-tallet.

Louise Lindblad: Peder sidder ude foran familiens lille gård. Der er står affald dumpet i store mængder, men det gør der efterhånden også på de finere veje. En hestevogn kører forbi ham i retning ud af byen. Kirkeklokkerne ringer igen. Det gjorde de også før, men nu føles det som om de er Bimler uden ende. Peder sidder og mindes den sommeraften sidste år, hvor alting føltes mindre tungt. På en af nabogårdene skulle et yngre par giftes, og Peder og hans familie var inviteret. Han ser for sig, hvordan hans mor og de andre bryllupsgæster kommer dansende i en kæde, lystigt og i et hastigt tempo. Med musikken i spidsen dansede de fra bryllupsgården hen til nabogården, ind og ud af alle rum og tilbage igen. Han husker, hvordan de to elskende kigger ømt på hinanden. Nu har han hørt, at gommen er blevet ramt af pest.

[...]

Hvorfor skal de personer, som vi kigger på her? Hvorfor skal de danse?

Martin Vangsgaard Jürgensen: Det er et rigtig godt spørgsmål. Dansen, kædedansen, helt specifikt kædedansen er en af de, hvad kan vi sige, en af de store sociale metaforer i middelalderens forestillingsunivers. Når man laver noget, når man fejrer noget som gruppe, så er kædedansen noget af det, man gør. Vi kender det både fra mellem gejstlige og verdslige og fra land og by, at kædedans er de måder, man binder festen sammen på og laver noget. Dansen er forbundet med morskab og tempo. Man bevæger sig hurtigt rundt, og med det her tempo er der selvfølgelig også den her risiko for at snuble og falde. Men kender det, hvis man kommer fra en familie, hvor man hvor man danser 'Nu er det jul igen' og den, hvor man bevæger sig rundt i huset og alt det der med at snuble, hvem går hurtigt og hvem går langsomt? Alle de der problemer der

kan opstå. Det er noget der kendetegner kædedansen som fænomen, og tænker at man i lystigt lag har man drukket og man nu går man rundt, og det er selvfølgelig også forbundet med spil mellem kønnene og mange andre ting. Så det er noget der binder socialt, det er en form for social lim, så når døden pludselig introduceres som en dans, så bliver det jo en form for spejling. Det er en dans alle kender og alle har deltaget i. Den rejser nogle eksistentiale spørgsmål: Hvad er det egentlig, jeg laver? Hvad er det for en? Er det i orden at danse? Og hvad tænker jeg? Hvad skal jeg egentlig tænke på? Fordi før jeg ved af det, så er det nogle andre kræfter, der inviterer mig ind og danser af sted med mig, som jeg mister kontrollen over, ikke? I den festlige kædedans, der mister man også kontrol. Men er det forstået som noget positivt. I dødedansen, der mister du også kontrol, men her der fører den til det endelige, altså der er udgangen negativ og man sige fra kirkens side. Der er dans, løssluppenhed, fest og druk og alt det her, det er jo ting man er noget loren ved, så fra kirkens side kan man sige, der er det at promovere lige præcis død dansen som den negative spejling af fest kulturen jo heller ikke... Den passer godt ind i denne her mådehold; "lad nu være med at tænke på det timelige, tænk nu på det hinsides og det, der skal ske". Det, at man har denne her ekstreme dødelighed. Denne her ekstreme sygdom, der pludselig udrydder så meget. Har formentlig, ved vi, har skabt... har bestyrket en allerede eksisterende forestilling om, at Gud holder øje med verden og bliver vred, når tingene ikke ... når mennesket synder og forbryder sig mod hans lov. Det er det der er mod de forventninger, der måtte være til mennesket og menneskets tilværelse, og den gudsfrygt, der bliver bygget op omkring bevidstheden om, at dette kunne ske igen, når som helst. Når summen af syndere bliver stor nok, så vil Gudsstraffen komme igen. Så kan man sige, så har den bevidsthed givet sig til kende i billedkunsten mange steder, hvor vi har det her stigende fokus på følelserne og på smerten, som er en lang proces, der er undervejs. Men der er ingen tvivl om, at pesten er med til at sætte skub i noget, sætte centrum for noget eller højne hastigheden hvormed dette bliver taget ind i billedkunsten, også i litteraturen.

Louise Lindblad: I den lille by i Danmarks sydøstlige del sidder Peder på en stol og betragter sin mor. Hun ligger i sengen. Hendes hud er brandvarm, og hendes blonde hår hænger i fugtige lokker. Betændte bylder er begyndt at sprede sig på hendes krop. Ved siden af sengen hænger den røde kjole. Det er Guds straf, tænker Peder.

[...]

Jeg tænker: hvordan kunne de her mennesker, der mistede så meget, undgå at give Gud skylden for, eller i hvert fald måske miste troen på ham, når han ligesom havde taget så meget fra dem? Må jeg spørge på en anden måde? Hvordan klarede troen sig under pestepidemien?

Martin Vangsgaard Jürgensen: Altså straffen kommer fra Gud. Pesten er Guds straf. Men det eneste sted, du kan bede om noget, det er hos Gud. Der er ikke nogen andre veje udenom. Det er kun gennem Gud, at du også kan finde frelse. Så på den måde hænger tingene sammen, og jo mere du tæv du får fra oven, jo mere bliver du også nødt til at bede den der tæver dig om at stoppe op, ikke? Så på den måde kan man sige... Der er eksempler på ateisme, og der er eksempler på Guds fornægtelse i middelalderen - det var der gennem hele middelalderen... men for langt de fleste mennesker er den tanke, at man så at sige kan forkaste Gud og sige: "Når der sker så meget ondt, så kan der ikke være nogen Gud", den tanke som vi i dag kan høre fremført som et argument, det tror jeg ligger meget langt fra den middelalderlige tankegang, fordi at man slet ikke kunne forestille sig, at det ikke skulle være Gud, der stod bag det hele. Altså hvor skulle det så ellers være? Men der er ikke nogen tvivl om, at der formentlig har været folk, der har været ulykkelige og vrede, og giver udtryk for afmagt, fordi mange ting kender vi jo. Det har vi masser af

eksempler på. Folk, der beskriver deres følelser, følelse af afmagt og en følelse af sorg og vrede. Men, det er hele tiden med en anerkendelse af, at der sidder noget større deroppe, der gør det her, så man sige, at det er samtidig med en total anerkendelse af guddommens ret til at gøre det. Så troen har det, har det ganske fint og bliver formentlig også bare styrket og mere inderlig af det her.

Louise Lindblad: Så de tager ikke afstand? De rykker måske endda tættere på på Gud under alt det her?

Martin Vangsgaard Jürgensen: Ja, det kan man sige.

Louise Lindblad: Peders mor er død. Hun ligger stadig i sengen nu, nu så fredfyldt og i sin røde kjole. Pesten har også taget bo i Peders krop, og han ved, at det snart er hans tur. Hele stuen lugter fælt af råd og betændelse. Peders krop gør så ondt, og han ønsker bare snart at få fred. Men han frygter skærsildens pinsler. Han ved, at menneskets vej til frelse går gennem skærsilden. Han er jo kun 9 år, så han tror på, at Gud vil være ham nådig, at hans ophold vil være kort. Men han frygter for sin mor.

Martin Vangsgaard Jürgensen: Skærsilden er i virkeligheden en form for renselsessted. Det er der du bliver befriet for dine synder. Alle de tilgivelige synder, skal siges. Der er nogen, dødsyndere, dem der ikke kan tilgives. Det er dem, der sender dig direkte i helvedet. Men skærsilden er der, hvor alt det, der kan tilgives, bliver renses af dig gennem pinsler. Du betaler gennem smerte, for at komme ind i himlen og den pine, der så er, den kan blive beskrevet på mange måder. Det kan være... Nogle bliver beskrevet som ild, og det bliver beskrevet som en frysende kulde. Der er mange billeder, der bliver brugt. Tit er det ilden, der er den vigtigste metafor for det, fordi den peger tilbage på nogle bibelske beskrivelser af ilden som noget, der renses, så man kan sige, når man tænker sådan det klassiske billede af helvede som det her flammehav, hvor der sidder nogle mennesker inde i, så er det i virkeligheden skærsilden, som man måske har haft for øje der.

Louise Lindblad: Og jo mere syndigt et liv du har levet, jo længere tid vil du være der, eller jo værre vil det blive? eller hvordan?

Martin Vangsgaard Jürgensen: Smerten er ulidelig, uanset hvad du har gjort. Spørgsmålet er, hvor længe du skal udholde den, og så har man den der... I senmiddelalderen, der går der så en form for inflation i det, så man begynder at skulle opholde sig i denne skærsild i uhyggelig mange år, tusindvis af år. Det er selvfølgelig lidt et problem, fordi man begynder at presse den her ide så langt ud, at man ikke længere kan begribe, hvad det egentlig vil sige, når man skal være der så lang tid, i en uendelig smerte. Det er jo det der... Man skal forestille sig, at man... Det hele bliver beskrevet som, at skærsilden er så pinefuld som noget, man overhovedet kan forestille sig og så mere til, og så skal du så være der i ufattelig lang tid. Det kan man ikke kapere mere.

Louise Lindblad: Det er skrækscenariet, at man skal skal være der i evig tid, nærmest.

Martin Vangsgaard Jürgensen: Man skal jo vælge det, der kan være konsekvensen. Hvis du har været levet meget syndigt, skal du være der rigtig, rigtig lang tid. Og så er ideen jo selvfølgelig, at man gennem sjælemesser, messer for de døde, kan afkorte tiden. Man giver gaver til præsten, der fejrer sjælemessen og for hver sjælemesse man har afholder, der skærer man så sige noget af den straffe tid i skærsilden af, og man kan også afkorte tiden ved at gå pilgrimsgang. Man kan gøre det ved at gøre bod, og man kan ved at besøge eller se bestemte billeder og eller give gaver til kirken. Så alt det her kan være med til at afkorte tiden. Så på den måde er der noget man kan gøre. Det er jo det, der er det vigtige her. At der er faktisk noget, man kan gøre for at gøre det godt igen. Både for sig selv, men også for sine slægtinge. Og det er jo selvfølgelig derfor, at der ligger et enormt ansvar for de levende over for de døde, ikke? Fordi man ved, hvor meget de lider hvert øjeblik. Derfor har du virkelig tid til for eksempel at danse og gå til fest, når du ved, at din gamle mor hun ligger i den frygteligste pinsler nu?

Louise Lindblad: Jeg synes, det lyder frygtelig tungt og et meget stort ansvar at have på sig.

Martin Vangsgaard Jürgensen: Men det er et ekstremt stort ansvar og er ufattelig tungt og er en kæmpe social byrde. Man kan man sige, at så indretter kulturen sig også efter det og lever med det. Og det kan lyde vældig, vældig sort og ondt et eller andet sted at skulle have det her, men omvendt kan man sige, så tror jeg ikke igen, at man har tænkt på det hele tiden. Man skal måske tænke på, at det er noget, der kommer ved lejligheder. Man lærer, eller får nogle mekanismer til, at leve med de her ting og disse forestillinger.

Louise Lindblad: Næste morgen, efter både Peder og hans mor Marie er afgang ved døden, mødes ligfølget ved [brofjælen?] til deres hus. De går fra hjemmet til kirken med lys og klokker. Et beskedent optog af perifære bekendte. Peder og Marie ligger sammen på en bære, og over dem ligger et broderet tæppe med motivet af Jomfru Maria i bøn. Hun er den barmhjertige, og hun er den, som går i forbøn hos den vrede Kristus.

[...]

Døden har budt Peder og Marie op til dans, og de danser mod graven, og jeg synes også, Martin, at vi skal gå ud på kirkegården herude.

[...]

Det er nabomanden, som har påtaget sig opgaven at våge over dem hele natten, og nu følger han også mor og søn til graven. De bliver begravet på kirkegården i byen tæt sammen med de mange andre, der denne sommer blev ramt af pesten.

Louise Lindblad: Det er varmt. Marie og Peder var jo ikke var jo ikke særligt velstillet. De var ret fattige og de døde jo på et tidspunkt, hvor der var rigtig mange andre mennesker, der også døde. Hvilken indflydelse fik pesten på de her ritualer, man havde i middelalderen?

Martin Vangsgaard Jürgensen: Pesten som sådan har nok ikke fået den store indflydelse specifikt på ritualerne. Det tror jeg ikke, man kan sige, men det som det vil lære, det har været for at få dem ekspederet hurtigt og effektivt. Det er jo det, man har forsøgt at få gjort i det her tidspunkt, hvor der er mange døde. Man har altså i det hele taget i middelalderen haft en lidt anden tilgang til det med graven og gravfred og alt det her. Det er til en vis grad nogle moderne konstruktioner. Så det vigtige er egentlig at blive begravet i den indviede jord. Så at få liget til kirken, til jorden, og få dem ned. Og så er det ikke så vigtigt, hvordan graven har set ud, egentlig. Altså, der er selvfølgelig nogle nogle kutymen, nogle skikke. Man ligger med hovedet i vest, så man kigger mod øst osv. Men i sidste ende er det i virkeligheden detaljer som ikke, hvad kan vi sige, har... ikke er afgørende i den forstand. Så man skal nok tænke på at forestille sig, at de her pressede situationer med stor belastning, det lærte også samfundet at acceptere eller se igennem fingrene med de her kutymen, som man normalt ville gøre.

Louise Lindblad: Hvad tænker du, at det gør ved mennesker, at døden er så tilstedeværende, som den var på det her tidspunkt, at den ligesom fylder så meget, og den tager så meget fra en?

Martin Vangsgaard Jürgensen: Man kan sige, der ligger et utroligt stort pres på individet igennem det her system - trossystemet. Et stort, stort pres for hele tiden og at undersøge sine egne motiver og hele tiden spørge sig: "Er jeg syndig? Hvor syndig er? Er det forkert, det her gjort? Og kunne jeg gøre mere for nogle andre?", og det er jo en kæmpe belastning, som vi måske i dag kan have svært ved at forstå. Men omvendt, så er det jo, så kan det også vendes til noget frugtbart at sige: "Jamen det skaber også et utroligt stærkt socialt netværk, hvor man holder øje med hinanden og hjælper, forsøger at hjælpe, hinanden. Det er et incitament til gavmildhed og til det at bruge penge på andre, fordi det er den måde, du kan hjælpe dig selv, så at sige. Så man kan sige, det kan lyde utrolig negativt.

Louise Lindblad: Det lyder lidt kontrollerende.

Martin Vangsgaard Jürgensen: Men det tror jeg bestemt også det er, på en måde ikke. Men omvendt... Som sagt, på den anden side, så forpligter individer sig på hinanden, så det skaber også nogle stærke sociale bånd, og det binder et samfund sammen på en måde. Hvor man kan sige din død blev mit anliggende, og ligeså vel som min død blev dit anliggende. Så vi er forbundne på en måde i det, der kommer efter, altså efter døden. Så der er vi stadig for bundet på hinanden. Så det skaber bånd på tværs af tid og rum, og som jeg tror, det er jo en anden form for kultur, samfund, end noget vi kender i dag, hvor vi ikke rigtig er forpligtet på ret meget andet end os selv og det vi nu føler for at vi skal være forpligtet på.

Fortæller: Du har lyttet til historien om drengen Peder og hans mor Marie. Den Sorte Død lagde hver tredje europæer, børn som voksne, bønder som konger, i graven. Og da smittekederne endelig blev brudt, vågnede de overlevende op til en helt ny verden. Man kunne måske tænke sig, at når døden tager så meget fra et menneske, vil det begynde at vakle i sin tro. Men det modsatte skete. De overlevende rykkede kun tættere på Gud, og på den måde kunne de håbe, at de ikke kom med i kæden, næste gang døden bød op til dans.

Louise Lindblad: Obscuritas er produceret af Louise Lindblad for Vores Tid med støtte fra William Demant Fonden. Redaktør er Rikke Caroline Carlsen. Du kan finde flere podcast om historie ved at søge på Vores Tid i din podcastapp.

[Vores Tid – Nationalmuseets Mediehus](#)

[Obscuritas 2:3 Dødedansen på Falster](#)

Produceret af Louise Lindblad for Vores Tid